משנה · אחרונים · הגר״א · סדר נזיקין

גר"א על פרקי אבות

רבנו אליהו [הגר"א] ב"ר שלמה זלמן מווילנה

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

גר"א על פרקי אבות

רבנו אליהו [הגר"א] ב"ר שלמה זלמן מווילנה

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/גרא-על-פרקי-אבות/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
משנה א 5
משנה ב 6
משנה ג 6
משנה ד 6
משנה ה 6
משנה ו 7
משנה ז 7
משנה ח 7
משנה ט 7
משנה י 7
משנה יא 8
משנה יב 8
משנה יג 8
משנה יד 8
משנה טו 9
משנה טז 9
משנה יז 9
פרק ב 9
משנה א 9
משנה ב 10
משנה ג 10
משנה ד 10
משנה ה 10
משנה ו 10
משנה ז 11
משנה ח 11
משנה ט 11
משנה י 12
משנה יא 12
משנה יב 12
משנה יד 12
משנה טו 12
משנה טז 13
פרק ג 13
משנה א 13
משנה ב 13
משנה ד 13
משנה ה 13
משנה ז 14
משנה ט 14
משנה י 14
משנה יא 14
משנה יג 14
משנה יד 15
משנה טו 15
משנה טז 15
משנה יז 15
משנה יח 15
פרק ד 16
משנה ב 16
משנה ד 16
משנה ה 16
משנה ו 17
משנה ח 17
משנה י 17
משנה יא 17
משנה יב 17
משנה יג 17
משנה יד 17
משנה טו 17
משנה יז 18

משנה יח 18
משנה כ 18
משנה כא 18
משנה כב 18
פרק ה 19
משנה א 19
משנה ג 19
משנה ד 20
משנה ה 20
משנה ו 21
משנה ז 21
משנה ח 21
משנה ט 21
משנה י 22
משנה יא 22
משנה יג 22
משנה יד 22
משנה טו 22
משנה יז 23
משנה יח 23
משנה יט 23
משנה כ 23
משנה כא 23
משנה כב 24
משנה כג 24
פרק ו 24
משנה ו 24
משנה ז 26
משנה ח 26
משנה י 27

פרק א

משנה א

משה קבל כו'. שנאמר (ויקרא כ"ו) אלה החקים והמשפטי' והתורות כו' בהר סיני ביד משה. אדר"נ. בת"כ פ' צו כאשר צוה ה' את משה בהר סיני כו'. אלה לרבות את כולם שכולם נאמרו כללותיהם ודקדוקיהם מסיני. ובריש פרשה בהר מה ענין שמיטה אצל סיני כו' אלא מה שמיטה כו' מסיני אף כלם כו' ודקדוקיהם מסיני. ובפרשה בחוקותי שם בהר סיני ביד משה מלמד שנתנה התורה הלכותי' ודקדוקיה ופירושי' על ידי משה מסיני דדריש שם אלה החקי' אלו המדרשות כו' ע"ש ושם אלה המצו' כו' שכולם נמסרו למשה מסיני. ובירושלמי פ"ב דפאה ריב"ל אמר ועליה' ככל הדברים מקרא משנה תלמוד ואגדה אפי' מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה מסיני כו' יש דבר ראה זה חדש וגו' משיבו חבירו ואומר לו כבר היה לעולמי' ע"ש. ובגמרא פ"א דברכות (ה' א') מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות כו' מלמד שכולם כו' מסיני ובפ"ב דמגילה (י"ט ב') מאי דכתיב ועליהם כל הדברים כו':

ומסרם ליהושע. שנאמר (במדבר כ"ו) ונתת מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל. ובתמורה (ט"ז א') בשעה שנפטר משה רבינו לג"ע א"ל רבי כלום הנחתיך שעה א' והלכתי כו' לא כך כתבת בי (שמות ל"ג) ומשרתו יהושע כו' לא ימיש כו':

ויהושע לזקנים. שנא' (שופטי' ב') ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה ה' וגו'. אדר"נ:

וזקני' לנביאים. שנאמר (ירמיה ז') ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאי' יום השכם ושלוח. שם ותיכף אחרי יהושע כתיב (שופטים א') ויעל מלאך ה' מן הגלגל וגו':

ונביאים כו' לאנשי כה"ג. שהם היו בימי נביאים האחרוני':

היו כו' כמ"ש (ובסנהדרין ז' ב') דרש בר קפרא מנא הא מילתא כו' הוו מתונים כו' דכתיב לא תעלה במעלות וסמוך ליה אלה המשפטי' ובספרי ואצוה את שופטיכ' שיהיו מתוני בדין כו':

והעמידו כו'. כמ"ש ביבמו' (ס"ב ב') היו לו תלמידי' בילדותו יהיו לו תלמידי' בזקנותו שנא' בבקר זרע זרעך וגו':

ועשו סיג כו'. כדרך שעשתה התורה סייג לדבריה. איזהו סייג שעשתה תורה לדברי' ה"ה אומר (ויקרא י"ח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב וגו' הרי הוא אומר (שם) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו כו' לדבר המביא כו' ובמ"ר פ' נשא ק"פ ב' כיצד

יעשה אדם סייג לדבריו כדרך כו' וכ"ה אומר וכל משרת ענבים לא ישתה מכל אשר כו' ע"ש.

משנה ב

על התורה. שנאמ' (ירמיהו ל"ג:כ"ה) אם לא בריתי יומם ולילה וכו' וכמ"ש סוף פ"ג דנדרי' ופ"ו דפסחי':

ועל העבודה. בסוף מגילה (ל"א ב') מה"מ א"ר אמי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר (שם) אם לא בריתי גו':

ועל ג"ח. שנאמר (תהלים פ"ט) כי אמרתי עולם חסד יבנה וגומ' וכ"כ באדר"נ וכתיב (הושע ו':ו') חסד חפצתי ולא זבח ודע' אלהים מעולות ששניה' חביבים מעבוד'. ובירושלמי ושלשת' בפסוק אחד (ישעיהו נ"א:ט"ז) ואשים דברי בפיך זו ת"ת ובצל ידי כסיתיך זו ג"ח לנטוע שמים וליסוד ארץ זה הקרבנות:

משנה ג

אל תהיו כו'. כמ"ש בנדרים (ס"ב א') תניא לאהב' כו' שלא יאמר אדם אקרא כו' למוד מאהבה וסוף כו':

ויהי כו' כמ"ש (דברים י"ג:ה') ואותו תיראו וכיוצא בשבת (ל"א א'):

משנה ד

יהי ביתך כו'. שנאמר (דברים י"א) ולדבק' בו ואמרו בספרי וכי אפשר לדבק בה' אלא הדבק בחכמים כו':

והוי מתאבק כו'. ר"ל שתלך תמיד אחריהם כמ"ש (משלי י"ג:כ') הולך את חכמים יחכם ומשלו לחנוני מוכר בשמים שנשאר האבק בו ובאדר"נ פי' שר"ל שתשב לפניה' על הארץ ותקבל דבריהם באימ' בירא' ברתת וזיע כדרך שקבלו אבותינו מהר סיני באימה כו' וכמ"ש בפ"ג דברכות (כ"א ב') והודעתם לבניך וגו':

והוי שותה כו'. כמ"ש (ישעיהו נ"ה:א') הוי כל צמא כו':

משנה ה

יהי ביתך פתוח כו'. כמו אברהם אבינו שנאמר (בראשית כ"א:ל"ג) ויטע אשל כו' ויקרא שם כו'. ואמרו (אדר"נ) ביתו של אברהם אבינו מפולש כו' וכל הבא אכל ושתה ובירך לשמים וכל שהפה שואל מצוי כו':

ויהיו עניים כו'. כמ"ש (איוב ל"א:י"ז) ואוכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה כו'. וע' באדר"נ:

ואל תרבה כו'. שמזה נטרד קרח כמ"ש ברב' וז"ש מכאן אמרו כו':

משנה ו

עשה לך רב. כמ"ש (במכילתי' פ' בא) דברו כו' שהיה משה אומ' לאהרן למדני ואהרן למשה והיה הדיבור יוצא מבין שניהם:

וקנה לך חבר. כמ"ש (קהלת ד':ט') יש אחד ואין כו' טובים השני' כו' ונאמר (מלאכי ג':ט"ז) אז נדברו כו' וכמ"ש ברכות ס"ג ב' מאי דכתיב חרב אל הבדים כו' ולא עוד אלא שמטפשים שחבירו מעמידו על האמת כמ"ש בפ"ק דמגילה (ה' ב') קרי עליה טובים השניים וגו' וז"ש קנה כמ"ש (משלי כ"ג:כ"ג) אמת קנ' וגו' וכמ"ש (תענית ז' א') ומחבירי יותר מהם:

והוי דן כו'. כמ"ש ברי"פ העדות (שבועות ל' א') בצדק תשפוט עמיתך הוי דן כו':

משנה ז

הרחק כו'. כמ"ש בת"כ פ' מצורע ובמתני' סוף פי"ב דנגעים וחלצו מלמ' ששניה' חולצין כו' מכאן אמרו אוי לרש' אוי לשכנו. וברבה. יהודה וישששכר וזבולון שכנים של מטה ואהרן נאמר יהודה מחקקי ומבני ישששכר יודעי בינ' לעתים ומזבולן מושכי' בשב' סופר וראובן שכינו של קרח נשתתפו עמו:

ואל תתחבר לרשע. כמה שכתוב (ד"ה ב' כ') בהתחברך עם אחזיהו וגו' וכן בהתחבר אמנון ליונדב ויהושפט עם אחאב. אדר"נ:

ואל תתיאש כו'. כמה שכתוב בפ' הנזקין (גטין נ"ה ב') מאי דכתיב אשרי אדם מפחד תמיד כו':

משנה ח

אל תעש כו'. בפרק תולין (שבת קל"ט א') שפתותיכם דברו שקר אלו עורכי הדיינין:

וכשהיו כו'. כמ"ש (שמות כ"ג ו') לא תטה משפט אביונך בריבו. ואמרו במכילתא אביון במצו' שהוא רשע ותחשוב שודאי מדבר שקר ועם חביריו האמת:

וכשנפטרים. כמש"ל בצדק תשפוט כו':

משנה ט

הוי כו'. כמ"ש (דברים י"ג ט"ו) ודרשה כו'. ומדאורייתא אחד דיני כו':

והוי זהיר כו'. שנאמר (שמות כ"ג) מדבר שקר תרחק מן הגורם:

משנה י

אהוב את כו'. כשם שהתורה ניתנה בברית כו' שנא' (שמות כ' ט') ששת ימים תעבוד ועשית כו'. אדר"נ. ואמרו כבר קדמך יוצרך שנאמר ויכל אלהים וגומר. ואמרינן בפ"א

דקדושין (ל' ב) ראה חיים עם כו' חייב ללמדו אומנות כו' ואמרינן ב"מ (ל' ב') והודעת אותם זה בית חייהם:

ושנא כו'. כמ"ש (בספ"ק דסוטה) אוי לרבנות שמקברת כו' ולמדו מיוסף, ואמרו באגדה נואף אשה חסר לב זה המקב' הרבנות:

ואל כו'. כמ"ש (משלי ל) לעלוקה שתי כו':

משנה יא

חכמים הזהרו כו'. כמו שהזהירה התורה בדבריה כמ"ש (סנהדרין ל"ח ב') כל מקום שנפקרו המינים תשובתן בצידן כו':

משנה יב

הוי מתלמידיו של אהרן. כמ"ש (מלאכי ג') בריתי היתה אתו החיים והשלום:

אוהב כו'.כמ"ש (תהילים ל"ד:ט"ו) בקש שלום ורדפהו בקשהו ממקומך כו' וכמ"ש במשה רבינו (במדבר י"ד) וילך אל דתן ואבירם ואמרו מכאן כו' וישלח מלאכים אל סיחון כו' ואע"פ שאמר לו הקב"ה להלח' עמו:

אוהב שלום ורודף שלום. בירושלמי פ"א דפאה בקש שלום ורדפהו בקשהו ממקומך ורדפהו במקו' אחר וכמ"ש (ויקרא י"ט:י"ח) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה:

ומקרבן לתורה. כמ"ש (בראשית י"ב:ה') ואת הנפש אשר עשו בחרן:

משנה יג

נגד כו'. באדר"נ שלא יוציא לו שם בשררות ונותני' בו עיניה' ונוטלים ממונו ושם בספי"א אל תתודע לרשות כו' ונטלו כל ממונו ע"ז נאמר מברך רעהו כו' וכן אמרו בגמרא:

ודלא מוסיף יסיף. אמרו בסוף תענית מן הלילה עד היו' תקבריה אמיה. לפי שנאמר (ירמיהו ל"ג:כ"ה) אם לא בריתי יומם ולילה כו' שמים וארץ ושמים נגד יום וארץ נגד לילה והיא אמו כמ"ש (שירים א') בני אמי (איוב א':כ"א) ערום יצאתי גו' אשוב שמה:

ודלא יליף. כמ"ש (דברים ד':ט') השמר לך ושמור נפשך כו' מלה"ד גו':

ודאשתמש כו'. כמ"ש בנדרים ס"ב ומה בלשצר כו':

משנה יד

אם אין כו'. כמ"ש (תהלים מ"ט) אח לא פדה כו':

וכשאני כו'. כמ"ש (איוב ט') ומה יצדק אנוש אף כי אנוש כו' וכיוצא הרבה:

ואם לא כו'. כמ"ש (קהל' ט' י') כל אשר תמצא גו' כי אין מעשה ג' ואמרינן בפ"ב דשבת ודקאמר שלמה כי לכלב החי גומ':

משנה טו

עשה תורתך קבע. כמ"ש בפ"ק דיומא ודברת בם עשה אות' קבע ואל כו':

ומלאכתך עראי. כמ"ש בפ"ו דברכות (ל"ה ב') ואספת דגנך כו':

אמור כו'. כמ"ש בב"מ (פ"ז א') כתיב ואקחה פת כו' וכתיב ואל הבקר כו' מכאן לצדיקים שאומרי' מעט כו'.

והוי כו'. כמ"ש (משלי ט"ו ט"ז) טוב כו':

משנה טז

ר"ג אומר עשה כו'. פיר' הרמב"ם שהכל דבר אחד שיעש' לו רב כדי להסתלק כו' וכן אל תרבה כו' מפני הספק. וכמ"ש (ויקרא י"ז:ט"ז) ולא ידע ונשא עונו ע"ז ידוו כל הדווים:

משנה יז

ולא מצאתי כו'. כמ"ש (משלי י"ז) גם אויל מחרי' כו' וע' סוף פ"ט דפסחים ונאמר (משלי י':י"ט) וחושך שפתיו משכיל:

ולא המדרש כו'. כמ"ש בספ"ב דברכו' (י"ז א') שכל טוב לכל עושיהם ללומדיה' לא נאמר אלא לעושיהם לעושים כו':

וכל המרבה כו'. כמ"ש (משלי י':י"ט) ברוב דברי' לא יחדל פשע:

פרק ב

משנה א

כל שהוא כו'. כמ"ש (משלי ג' ד') ומצא חן ושכל כו' אלקים ואדם. והוי כו' שמ"ש (משלי ה' ו') אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע וע' רש"י שם ובילקו' ר"פ עקב.

והוי מחשב כו'. כמ"ש (שם ד') פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו ובמדרש בחקותי חשבתי דרכי ואשיבה רגלי כו':

חשבה הפסד מצוה כו' ובפ"ה דב"ב (ע"ה) באו חשבין אלו שמחשבין כו':

והסתכל כו'. כמ"ש בסוף פרק ג' דנדרים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו זו הבושה כו':

דע כו' עיין כו'. כמ"ש (איוב ל"א:ד') כי עיניו על כל דרכי איש וכל צעדיו יספור. (ירמיהו ל"ב:י"ט) אשר עיניך פקוחות על כל דרכי כו' (משלי ה':כ"א) כי נוכח עיני ה' דרכי איש גו'. וע' בילקוט וכיוצא הרבה:

ואזן כו'. כמ"ש (תהילים צ"ד:ט') הנוטע אזן הלא ישמע גו':

וכל מעשיך כו'. כמ"ש (איוב ל"ז:ז') ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו:

משנה ב

יפה תלמוד תורה כו'. כמ"ש (קהלת ז':י"א) טובה חכמה עם נחלה ועיין ילקוט שם:

וכל תורה כו'. כמ"ש ברפ"ו דברכות ת"ר ואספת דגנך כו':

וצדקתם עומדת לעד. כמ"ש ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני הן על כפים חקותיך:

ואתם כו'. פי' הרמב"ם שאף שימנע עשיית מצוה כו' וכמ"ש בפ"א דברכות ופ"ו דשבת (ס"ג) מאי ולחושבי שמו כו' וכמ"ש ע"פ שנים כו' אם כך ענש הכתוב לנסקל כו' ק"ו לעושי כו':

משנה ג

הוו כו'. כמש"ל פ"א:

משנה ד

הוא היה כו'. כמ"ש (שמואל ב כ"ג:ג') מושל באד' צדיק מושל יראת אלקים וכמ"ש בפ"ג דמ"ק:

בטל כו'. ע"ש בפ"א דגטין (ז) דום לה' כו' השכם כו':

אל תפרוש. כמ"ש (שמות י"ז:י"ב) ויקחו אבן וישימו תחתיו וע' בפ"א דתענית:

ואל תאמין כו'. כמ"ש (יחזקאל ל"ג:י"ח) ובשוב צדיק מצדקתו כו' וכמ"ש בפ"ד דברכות:

ואל תדין כו'. כמ"ש (בראשית ו') הנפילים כו':

ואל תאמר כו' פי' שלא תאמר דבר בסתר ותאמר איני חושש שאי אפשר להתגלות הדבר הזה וכמ"ש (קהלת י':כ') ובחדרי משכבך כו' כי עוף השמים כו' ועיין פ"א דב"ב:

ואל תאמר לכשאפנה אשנה כו'. כמ"ש (משלי כ"ז:א') אל תתהלל ביום מחר כי גו'.

משנה ה

ולא הבישן למד. כמ"ש (משלי ל':ל"ב) אם נבלת בהתנשא ואם זמות גו':

ולא הקפדן מלמד. כמ"ש ודבר ה' אל משה פנים כו' כשם שאני הסברתי כו' הרב בכעס כו':

ולא כל וכו'. כמ"ש בריש פ"ה דעירובין (נ"ה א') ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרנים כו':

משנה ו

על דאטפת כו'. כמ"ש (שמות כ"א:י"ג) והאלהים אנה לידו מרשעים יצא רשע כו' וכמ"ש (מכות י' ב') שמזמנן לפונדק אחד כו':

משנה ז

מרבה בשר כו'. (איוב י"ד:כ"ב) אך בשרו עליו יכאב:

מרבה נכסים כו'. כמ"ש (קהלת ב') כי כל ימיו כו' גם בלילה כו':

מרבה נשים כו'. כמ"ש (יחזקאל י"ג) המשפחות כו' וכן נאמר מכשפה בלשון נקבה:

מרבה שפחות כו'. כמ"ש בעזרא ט ואיל צאן ואמרו שכולם שפחה חרופה בעלו כמ"ש קדקד שער מתהלך באשמיו על אשם שפחה חרופה כמ"ש דהיא שכיחא וזילא:

מרבה עבדים כו'. כמ"ש ששה דברים צוה כנען את בניו אהבו את הגזל וכמ"ש כנען בידו מאזני מרמה:

מרבה תורה כו'. כמ"ש (משלי ג':ב') כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך. ונאמר (משלי ט':י"א) כי בי ירבו ימיך:

מרבה ישיבה כו'. כמ"ש בפ"א דתענית (ז' א') מאי דכתיב ברזל בברזל יחד ואיש כו' והיינו דאמר ר"א הרבה כו':

מרבה עצה כו'. כמ"ש (משלי י"ב:ט"ו) שומע לעצה חכם. (ישעיהו מ':י"ד) את מי נועץ ויבינהו:

מרבה צדקה כו'. כמ"ש (ישעיהו כ"ז:ה') או יחזיק במעוזי יעשה שלום כו':

קנה שם כו'. כמ"ש (משלי כ"ב) נבחר שם כו' (קהלת ז':א') טוב שם משמן טוב. וכמ"ש במדרש שם:

קנה לו דברי תורה כו'. כמ"ש (דברים ל':כ') כי היא חייך ואורך ימיך וכמ"ש בספ"ק דקדושין:

משנה ח

כי לכך נוצרת כו'. כמ"ש (איוב ה':ז') כי אדם לעמל יולד ואמרינן בפרק חלק איני יודע אם לעמל פה כו' כשהוא אומר כי אכף כו' ועדיין כו' כשהוא אומר לא ימוש כו'.

משנה ט

עין טובה. כמ"ש (משלי כ"ב:ט') טוב עין הוא יבורך:

חבר טוב. כמ"ש (משלי ג':ל"ד) אם ללצים כו' ולענוים יתן חן:

שכן טוב. כנ"ל בפ"א מדגל יהודה שנאמר יהודה מחקקי כו':

הרואה את הנולד. כמ"ש (קהלת ב':י"ג-י"ד) החכם עיניו בראשו כו' ואמרו בראשיתו רואה כו':

לב כו'. כמ"ש (משלי ט"ו) וטוב לב כו'. והרבה מקראות כזה:

שבכלל כו'. כמ"ש בירושלמי תנה בני לבך לי כו' אין יהבת לבך לי אנא ידעת דאת כולה דילי:

עין רעה כו'. כמ"ש (משלי י"א) ומונע בר יקבוהו לאום:
חבר רע. כמ"ש (משלי ג') אם ללצים כו':
שכן רע. כמש"ל בפ"א:
לב רע. כמ"ש (במדבר ט"ו) ולא תתורו כו' ואמרו עינא וליבא תרי סרסורי כו' העין הולך אחר הלב כו' ועיין בילקוט ס"פ שלח וז"ש רואה אני כו' שבכלל דבריו כו':

משנה י

ואל תהי כו'. כמ"ש (קהלת ז') ואל תבהל כו' כי כעס כו'. ואמרו לא יהיה בך אל זר כו':
ושוב כו'. כמ"ש בסוף פכ"ג דשבת בכל עת יהיו בגדיך לבנים כו':
והוי מתחמם כו'. כמ"ש (ישעיהו ב':ה') לכו נלכ' כו'. וכמ"ש (בראשית י"ג:ה') וגם ללוט ההולך כו', מי גרם הליכתו עם אברהם ולמד ממעשיו ויפצר בם מאד כו':
והוי זהיר כו'. כמ"ש (מלכים ב ה':כ"ז) וצרעת נעמן כו'. ועיין בפי' הרמב"ם ובאגדה הפרד נא מעלי ז"ש והוי זהיר כו' שגרם לו פרידת עולם שנאמר (דברים כ"ג:ד') לא יבא עמוני כו':

משנה יא

עין הרע כו'. שכולם היו בבלעם והוציאו אותו מן העולם וכמ"ש בפרק ה':

משנה יב

והתקן כו'. כמ"ש (במדבר כ"ו) יפקוד אלהי הרוחות כו' קח לך את כו' א"ל הקב"ה בניך היו יושבים ויהושע כו' יאמרו ג' כתרים הן זר ארון כו' כתר תורה עדיין כו':
וכל מעשיך. כמ"ש (משלי ג':ו') בכל דרכיך דעהו כו'. ואמרו איזה פרשה קטנה שכל גופי תורה כו' ועיין סוף ברכות:

משנה יד

שקוד כו'. כמ"ש (משלי ח':ל"ד) לשקוד על דלתותי יום יום כו':
ודע לפני מי. כנ"ל בכל דרכיך דעהו:
ונאמן כו'. כמ"ש בת"כ פרשת אמור אני ה' נאמן לשלם שכר וכמ"ש בפ"ד דמנחות:

משנה טו

היום קצר. כמ"ש (איוב ח':ט') כי צל ימינו כו' וכיוצא:
והמלאכה מרובה. כמ"ש (איוב י"א:ט') ארוכה מארץ מדה ורחבה כו':
והשכר הרבה. כמ"ש (משלי ח':י"א) וכל חפציך לא ישוו בה וכיוצא:
ובעל הבית דוחק. כמ"ש (יהושע א') לא ימוש כו' ופן יסורו כו':

משנה טז

לא עליך כו' ולא כו'. כמ"ש (דברים י"א:י"ג) אשר אנכי מצוה אתכם היום שלא תאמר כו' ארוכה מארץ מדה כו' שכיר יום אתה עד ירצה כשכיר יומו:

ודע כו'. כמ"ש (שמות כ':י"ב) למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב כו'. וכמ"ש ותשחק ליום אחרון וע"ש:

פרק ג

משנה א

הסתכל בשלשה כו'. כמ"ש (קהלת י"ב:א') וזכור את בוראך כו' ודרש ר"ע בארך זה ליחה סרוחה. בורך זה רמה ותולעה. בוראך זה ממ"ה הקב"ה וע"ש (מדרש רבה קהלת פרשה יב). ואמר בסוטה כתב ועפר ומים, מים - זהו מאין באת, ועפר - לאן אתה הולך, וכתב - ולפני מי כמ"ש (איוב ל"ז:ז') ובו כל אדם יחתום כו':

מאין באת כו'. כמ"ש (תהילים נ"א:ז') הן בעון חוללתי כו' (איוב י"ג:ה') מי יתן טהור מטמא כו':

ולאן כו'. כמ"ש (בראש' ג') כי עפר אתה כו' (קהלת י"ב:ז') וישב העפר כו' וכתיב (איוב כ"ה:ו') אנוש רמה ובן אדם תולעה כו':

ולפני מי כו'. כמ"ש (קהלת י"א) כי על כל כו'. (קהלת י"ב:י"ד) כי את כל מעשה האלקים יביא כו':

משנה ב

הוי מתפלל כו'. כמ"ש (חבקוק א':י"ד) ומעשה אדם כדגי הים כו' ואמרו בפ"ק דע"א מה דגים שבים כל הגדול כו' והיינו דתנן ר"ח ס"ה כו':

שנאמר ובמושב לצים כו'. ר"ל שנאמר בסיפא דקרא כי אם בתורת ה' כו' ועיין ברמב"ם וכמ"ש (ישעיהו כ"ח:ז') וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא כו' כי כל כו' את מי יורה דעה כו':

משנה ד

ר"ח כו'. ומפנה כו'. כמ"ש (דברים ד':ט') ופן יסורו מלבבך כו' וכתיב (שם) ושמור נפשך כו':

משנה ה

כל המקבל כו'. עול מלכות, כמ"ש בפ"ה דעירובין חרות על הלוחות - חירות מגליות. ואמרו בפ"ק דבבא בתרא ויתנו מעט ממשא מלך כו' ע"ש:

ועול ד"א. כמ"ש בפ"ו דברכות ולא עוד אלא שאחרים כו' שנא' ועמדו זרים כו' בזמן שישראל עושים כו' שנאמר ועמדו זרים כו':
וכל הפורק כו'. כמ"ש ובזמן שאין עושים שנאמר ואספת דגנך ולא עוד אלא כו' שנאמר עבדת כו' ר"ר כמ"ש תחת אשר כו' ועבדת הרי עול גלות ועול ד"א ועבדת ואספת כנ"ל:

משנה ז

ושונה. כמ"ש בפ"ב דחגיגה כל העוסק כו' שנאמר הקוטפי' כו'. ובפ"ב דב"ב כל הפורש מד"ת כו' שנאמר מהאש יצאו כו':

משנה ט

כל שיראת כו'. כמ"ש (תהילים קי"א:י') ראשית חכמה יראת ה' כו':
כל שמעשיו כו'. כמ"ש בפ"ב דשבת (ל"א א') מאי דכתיב והי' אמונת עתיך כו' ואפ"ה אי יראת ה' כו' ושם ויאמר לאדם הן יראת ה' הי' כו' ועתה כו':

משנה י

כל שרוח כו'. כמ"ש (משלי ג, ד) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם:
שינה של שחרית. כמ"ש (משלי כ"ו:י"ד) הדלת תסוב על ציר ועצל כו'. אדר"נ:
יין של צהרים. כמ"ש (קהלת י':י"ז) אשרך ארץ כו' בגבורה ולא בשתי. ועיין אדר"נ:
ושיחת הילדים. שמבטלין מד"ת ואדם נמשך אחריהם ונאמר לא ימיש כו'. שם ע"ש:
וישיבת כו'. כמ"ש אשרי האיש כו' כי אם כו':

משנה יא

המחלל כו'. כמ"ש (יחזקאל כ"ב:ח') קדשי בזית כו' (שמואל א ב':כ"ט) למה תבעטו בזבחי כו':
והמבזה כו'. כמ"ש כל המבזה את כו' שנאמר אלהי מסיכה כו' חג המצות כו':
והמלבין כו'. כמ"ש בסו' פ"ו דברכות ובב"מ פ"ד נוח כו' שנאמר היא מוצאת כו':
והמיפר כו' והמגלה כו'. כמ"ש בפ' חלק ד"א **כי דבר ה' בזה** זה המגלה פנים בתורה **ואת מצותו הפר** זה המפר ברית בשר **הכרת** בעולם הזה **תכרת** בעולם הבא, מכאן אמר ר"א המודעי כו':

משנה יג

מסורת כו'. כמ"ש במגילה (ג' א') ונדרים ויבינו במקרא כו':
מעשרות כו'. כמ"ש בפ"ק דתענית עשר בשביל שתתעשר כו' ובחנוני נא כו':
נדרים סיג. כמ"ש (תהלים קי"ט) ואקימה כו' וכמ"ש בפ"ק דנדרים לזרוזי עצמו ונאמר חי ה' שכבי כו' ואמרו ליצרו נשבע כו':

סיג כו'. כמ"ש (משלי י':י"ט) וחושך שפתיו משכיל וכן (שם י"ז) חושך אמריו יודע דעת כו' (משלי י"ז כ"ח) אוטם שפתיו נבון:

משנה יד

שבו נברא העולם. כמ"ש (משלי ג':י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים כו' ואמרו בראשי' ברא אין ראשית אלא תורה שנאמר ראשית חכמה:

משנה טו

הכל צפוי. כמ"ש (ירמיהו ל"ב:כ"ז) הממני יפלא כל דבר וכיוצא בזה:

והרשות כו'. כמ"ש (דברי' ל"א) הנה נתתי לפניך כו' ובחרת כו' ואמרו הכל בידי שמים חוץ מי"ש שנאמר ועתה מה כו':

ובטוב כו'. כמ"ש (תהילים ס"ב:י"ג) ולך ה' החסד כי אתה כו' וכמ"ש בפ"ק דר"ה (י"ז א) בתחילה ואמת ואח"כ ורב חסד:

משנה טז

הכל כו'. כמ"ש (שם) כי אתה תשלם כו':

ומצודה כו'. כמ"ש (איוב י"ח:ח') ועל שבכה יתהלך:

והיד כו'. כמ"ש (איוב ל"ו) וביד כל אדם חתום:

והכל מתוקן. כמ"ש (איוב מ':ל') יכרו עליו חברים וכמ"ש בפ"ח דבבא בתרא:

משנה יז

אם אין חכמה כו'. כמ"ש (תהילים קי"א:י') שכל טוב כו' ונאמר (משלי ב':ה') אם לבינה תקרא כו' אז תבין יראת ה':

אם אין יראה כו'. כמ"ש (תהלים שם) ראשית חכמה יראת כו':

אם אין בינה כו'. כמ"ש (משלי ט"ו:י"ד) לב נבין יבקש דעת ונאמר (משלי ב':ג') אם לבינה תקרא כו' אז כו' ודעת אלקי' תמצא. ונאמר (משלי ט':י') תחילת חכמה יראת ה' ודעת קדושים בינה והקשיבו לדעת בינה:

אם אין קמח כו'. כמ"ש בפ"ו דברכות ואספת דגנך הנהג כו':

אם אין תורה כו'. כמ"ש (דברים כ"ח:מ"ז) תחת אשר לא עבדת כו' בעירום וברעב כו' ונאמר (ויקרא כ"ו:כ"ו) אם באלה סי' בשברי לכם מטה לחם כו':

משנה יח

קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות. פי' אף שלכאורה דיני הקינין והנדה כל פרטיהם היא לפי כללי החשבון כמ"ש במס' קינין כמה דברים ע"פ חשבון, וכן בנדה ימי הזיבות והנדות והטועות, וה"א שלא הוצרך להם בתחילה רק הכללים וכל הפרטים נעשו ע"י

כללי החשבון לזה אמר קינין כו' הן הן גופי הלכות ר"ל שנתנו מסיני וא"כ ה"א שחשבון תקופות וגמטריאות גם כן גופי הלכות לז"א תקופות כו' פרפראות לחכמה:
תקופות כו'. כמ"ש בפ"ז דשבת שנאמר כי היא חכמתכם כו':

פרק ד

משנה ב

הוי רץ למצוה קלה כו'. בירושל' פ"א דפאה אורך חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע (משלי ה, ו) טלטל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצות כדי שיהיו עושין אותן באמונה, ושם כתיב מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים, מכל שיש לך בתורה השמר שאין אתה יודע מאיזה מהן יוציא לך חיים, השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות לחמורה שבחמורות, קלה שבקלות זה שלוח הקן, ומצוה חמורה שבחמורות זה כבוד אב ואם, ובשתיהן כתיב והארכת ימים. ובספרי פי' ראה כל הדבר אשר אנכי מצוה כו' שתהא חביבה עליך מצוה קלה כחמורה. ושם לשמור את כל המצוה כו' שתהא כו' ושם ולשמור ולעשות את כל המצוה שתהא כו'. וכמ"ש (דברים ד') אז יבדיל כו' ואמרו יודע היה משה שאינן קולטת כו' ראה במה רץ חצי מצוה שלא הגיע זמנה:
ובורח כו'. כמ"ש (משלי ד') מכל משמור נצור כו' כי ממנו כו':
שמצוה כו'. שנאמר אם בחוקותי תלכו כו' ואם לא תשמעו כו':
ועבירה גוררת כו'. ספרי פרשת ראה כי יהי' איש שונא לרעהו ברוע לו. מכאן אמרו עבר אדם על עבירה קלה סופו לעבור על עבירה חמורה, עבר על מצוה ואהבת לרעיך כמוך כו' וז"ש ובורח מן העבירה:
ששכר מצוה כו'. כמ"ש בפ"ק דב"ב מאי דכתיב רודף צדקה כו' הקב"ה ממציא לו כו':
שכר כו'. כמ"ש (יחזקאל ג') ונתת מכשול לפניו כו':

משנה ד

מאד כו'. כמ"ש (ירמיהו י"ג:ט"ו) והאזינו ואל תגבהו. ורם לבבך ושכחת כו' לבלתי רום לבבו והרבה כיוצא וע' בפ"ק דסוטה:

משנה ה

הלומד על מנת כו'. כמ"ש מן התורה מן הנביאים מן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו:
אל תעשה עטרה כו'. כמ"ש בנדרים (ס"ה א') ואהבת את כו' שלא יאמר אקרא כדי שיקראוני רבי כו':

ולא קרדום כו'. כמ"ש בפר"א:

משנה ו

כל המכבד כו'. כמ"ש כי מכבדי אכבד כו' אדר"נ:

משנה ח

שאין דן כו'. כמ"ש (איוב כ"ג) והוא באחד כו':

משנה י

הוי ממעט כו'. כמ"ש ודברת בם כו':

משנה יא

העושה מצוה כו'. כמ"ש אם יש עליו מלאך מליץ אחד כו'. ואמרו איזה פרקליטין של אדם כו':

והעובר כו'. כמ"ש (איוב ח':ד') אם בניך חטאו כו' וישלחם כו':

תשובה ומע"ט כו'. כמ"ש (מלכים א כ"א:כ"ט) יען כי כנע אחאב מפני כו'. ונאמר (יחזקאל ג':י"ח) ובאמרי לרשע מות תמות ושב כו' חיה יחיה כו':

כל כנסי' כו'. כמ"ש ותקרבון אלי כולכם, בערבוביא. ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם ילדים מכבדין כו' קריבה לש"ש ומ"ש:

משנה יב

יהי כבוד כו'. כמ"ש (שמות י"ז:ט') בחר לנו אנשים:

וכבוד כו'. כמ"ש (במדבר י"ב:י"א) ויאמר אהרן אל משה בי אדוני:

ומורא כו'. כמ"ש ויאמר אדני משה כלאם שוקלו נגד שכינה. אדר"נ פכ"ז. ובגמרא פ"ב דפסחים עד שבא ר"מ ודרש את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח וע' תוס' שם:

משנה יג

שלשה כתרים כו'. כמ"ש בפ"ז דיומא שלשה זירים הן ונגד שם טוב היא המנורה שנאמר (קהלת ז':א') טוב שם משמן טוב:

משנה יד

שחבירך כו'. כמ"ש בפ"ק דתענית מאי דכתיב ברזל בברזל יחד כו' והיינו דאר"ח כו':

ואל בינתך גו'. פסוק הוא במשלי ג':

משנה טו

הוי מקדים כו'. כמ"ש (תהילים ל"ד:ט"ו) בקש שלום כו':

והוי כו'. כמ"ש ובאבנר הראש כלב כו':

משנה יז

יפה כו' כמ"ש בפ"ב דשבת (ל' א) ודקאמר כי לכלב החי כו':

משנה יח

אל תרצה כו'. כמ"ש בפ"ק דברכות מנין שאין מרצין כו' שנאמר פני ילכו:

ואל כו'. כמ"ש (ישעיהו כ"ב:ד') אל תאיצו לנחמני:

ואל תשאל כו'. כמ"ש ואתחנן אל ה' בעת ההיא ולא בשעת השבועה כמ"ש במדרש ע"ש:

ואל תשתדל כו'. כמ"ש באדם ויקחו עלה תאנה כו' ואח"כ ויקרא ה' אלהים אל האדם כו':

משנה כ

הלומד ילד כו'. כמ"ש באדר"נ פכ"ג הלומד ילד למה"ד לעגלה כו' שנאמר אפרים עגלה כו' והלומד בזקנותו דומה לפרה שנאמר כפרה כו' ונאמר וכחצים ביד גבור כן בני הנעורים כו':

הלומ' מן הקטנים כו'. כמ"ש בספרי פ' עקב כי טובים כו' מה יין כל זמן שממתין בקנקן משביח כו' שנאמר בישישים חכמ' זה שאמר ר' מאיר אל תסתכל אלא על היין עצמו שיש קטן שלמד מזקן כמ"ש אמרתי ימים ידברו אכן רוח כו':

משנה כא

הקנאה. מן הנחש וקין וכיוצא:

והתאוה. מן בלעם:

והכבוד. מן קרח וכלם היו בבלעם כמ"ש בפ"ה. ונאמר (משלי י"ד) ורקב עצמות קנאה. (שם כ"א) תאות עצל תמיתנו ולפני שבר גאון:

משנה כב

הילודים כו'. כמ"ש (בראשית ג') כי מעפר כו'. (שמואל ב') כי מות נמות וכמי' כו':

והמתים כו'. כמ"ש (תהילים ע"ב:ט"ז) ויציצו מעיר כו':

שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא. כמ"ש (עמוס ד':י"ג) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח כו' ה' צבאות שמו:

הוא המבין. כמ"ש (תהילים ל"ג:ט"ו) היוצר יחד לבם המבין כו':

הוא הדיין. כמ"ש (איוב כ"א:כ"ב) הלאל כו' והוא רמים ישפוט וכיוצא:

הוא עד הוא בעל דין. כמ"ש (מלאכי ג':ה') וקרבתי אליהם למשפט והייתי עד כו' וע' בפ"ק דחגיגה:

לא עולה. כמ"ש (דברים ל"ב:ד') כי כל דרכיו וגו' משפט ואין עול (תהלים צ"ב) ולא עולתה בו (איוב ח':ג') האל יעות כו':
ולא שכחה. כמ"ש (ישעיהו מ"ט:י"ד) ותאמר ציון עזבני ה' כו' התשכח כו' וכן להיפך נאמר (ירמיהו י"ז:א') חטאת יהודה כו':
ולא משוא פנים. כמ"ש (איוב ל"ד:י"ט) אשר לא נשא פני שרים ולא נכר כו' ונאמר (דברים י':י"ז) אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד:
שהכל שלו. כמ"ש (חגי ב':ח') לי הכסף כו'. ונאמר (דברי הימים א כ"ט:י"ד) וממך הכל כו':
ודע כו'. כמ"ש (קהלת י"ב) כי את כל מעשה כו' על כל נעלם:
ואל יבטיחך כו'. שלא תאמר כמ"ש (איוב ג':י"ג) כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז כו' עם כו':
ועל כרחך אתה חי. כמ"ש (איוב ג':כ') למה יתן כו' וחיים כו' המחכים כו':
ועל כרחך כו'. כמ"ש (קהלת ו') אין אדם שליט ברוח כו' ואין שלטון ביום כו' (תהילים מ"ט:ט') ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם:
ועל כרחך כו'. כמ"ש (קהלת ח') ודע כי על כל אלה כו':

פרק ה

משנה א

בעשרה מאמרות כו'. ואלו הם בראשית. ויאמר אלהים יהי אור. ויאמר אלהים יהי רקיע. ויאמר אלקים יקוו. ויאמר אלקים תדשא. יהי מארת. ישרצו המים. תוציא הארץ. נעשה אדם. הנה נתתי. ופרו ורבו הוא ציוי. וברכה:

משנה ג

עשרה נסיונות. בפרקי ר"א פ' כ"ו. **א**' כשנולד אברהם אבינו בקשו כל גדולי המלכות להרגו ונחבא מתחת לארץ י"ג שנה שלא ראה שמש וירח, ואחר כך יצא מתחת לארץ מדבר בלה"ק, מאס אשרים ושקץ פסילים ובטח ביצרו. **ב**' כבשן האש. **ג**' לך לך. **ד**' רעב **ה**' ותלקח שרה. **ו**' בהלחמו במלכים. **ז**' דבר ה' אל אברם במחזה. **ח**' מילה. **ט**' גרוש הגר וישמעאל. **י**' העקידה. ע"ש ואדר"נ: (הוא לפי גי' הרמב"ם באדר"נ שם)
וברמב"ם המה מנויים כך: **א**' לך לך מארצך. **ב**' ויה' רעב בארץ. **ג**' ותלקח שרה. **ד**' בהלחמו במלכים. **ה**' לקיחת הגר לאשה. **ו**' מילה. **ז**' לקיחת שרה לאבימלך. **ח**' גרוש הגר. **ט**' גרוש ישמעאל. **י**' העקידה:

משנה ד

עשרה נסים כו'. שנצלו מעשר מכות ובכולם כתיב לבד מכנים. **בדם**. ולא יכלו מצרים לשתות. **ובצפרדעים**. ובכה ובעמך. **ובערוב**. והיפלתי כו' ושמתי פדות. **ובדבר**. והפלה ה' כו' וישלח פרעה כו'. **ובשחין**. כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים. **בברד**. רק בארץ גשן גו'. **ובארבה**. ומלאו בתיך ובתי כו'. **ובחשך** ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. **ובכורות**. ולכל בני ישראל גו' למען תדעון וראיתי את הדם ופסחתי עליכם גו' וכיוצא:

ועשרה על הים. באדר"נ. **א**' נעשה נקבים כמ"ש נקבת במטיו ראש פרזיו. **הב**' שנעשה בקעה. שנאמר בקע ים ויעבירם. כבהמה בבקעה תרד. **הג**' שנעשה גזרים שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים. **הד**' שנעשה חומר שנאמר דרכת בים סוסיך חומר מים רבים. **הה**' שנעשה מדבר שנאמר ויוליכם בתהומות כמדבר **הו**' שנעשה פירורים שנאמר אתה פוררת בעזך ים. **הז**' שנעשה סלעים שנאמר שברת ראשי תנינים על המים ואין משתברין אלא על הסלעים. **הח**' שנעשה יבשה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ונאמר הפך ים ליבשה. **הט**' שנעשה חומות שנאמר והמים להם חומה כו'. **העשירי** שנעשה נאדות שנאמר נצבו כמו נד נוזלים והיו יוצאין להם מים מתוקים כמ"ש ונוזלים מן לבנון:

ועשרה על הים. באדר"נ. **הא**' שהרעים עליהם בקולו נפלאות שנאמר (תהילים י"ח:י"ד) וירעם בשמים ה' ועליון יתן קולו כו'. **הב**' שנגלה בקשת שנאמר עריה תעיר קשתך". **הג**' בחצים שנאמר וישלח חיציו ויפיצם. **הד**' **וה**' בחרבות ורמחים שנאמר ברקים רב ויהומם ואין ברק אלא חרב שנאמר חרב כו' למען היות לה ברק כו'.. **הו**' **וז**' במגן וצנה שנאמר החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי. **הח**' בחנית שנאמר לנגה ברק חניתך. **הט**' **וי**' בברד וגחלי אש שנאמר ממנה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש והוא במקום אבנים וקלעים:

עשרה נסיונות כו'. כמ"ש בערכין (ט"ו א') שנים בים א' בירידה המבלי אין קברים כו' וא' בעליה וימרו על ים כו' ונאמר וירא ישראל כו' ויאמינו. שנים במים במרה וברפידים שנים במן שנים בשליו בראשון ובשני בשבתנו על סיר כו' והאספסוף כו' בעגל ובמרגלים:

משנה ה

ולא הזיק כו' ולא אמר כו'. שנאמר (איכה ב') כלילת יופי משוש כו' ואמרו במ"ר איכה וסוף פקודי כפה של חשבונו':

משנה ו

עשרה דברים נבראו כו'. כמ"ש ואין כל חדש נאמר (שמו' י"ד) לאיתנו ואמרו לתנאו והכל בין השמשו' כמ"ש ויכל אלקים ביום השביעי והקשו והא נאמר וישבות ביום השביעי אלא בין השמשות ואמרו אדם שאינו כו' וז"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות ר"ל לאחר זמן לעשותם עכשיו ברא בכניסת השבת

משנה ז

חכם אינו מדבר. כמ"ש (ויקרא ל"א) ויקצוף על אלעזר ואיתמר כו' וידבר אהרן כו':

ואינו נכנס כו'. כמ"ש בבני ראובן שאמר להם משה כה עשו אבותיכם כו' והמתינו עד שסיים. וכן בחבירי איוב ויען אליפז ויען כו':

ואינו כו'. כמ"ש באליהו (איוב ל"ב) הן הוחלתי לדבריכם אאזין כו':

שואל כענין. בנות צלפחד:

ומשיב כהלכה. יהודה:

ואומר כו' רבקה בת בתואל אנכי כו':

ועל מה שלא שמע כו' ומודה כו'. משה רבינו שנאמר למה נגרע והשיבן אין קדשים קרבים בטמא' ואמרו יזרוק כו' והשיב לא שמעתי עמדו ואשמעה כו':

ומודה כו'. כמ"ש וישמע משה וייטב בעיניו הודה ולא בוש:

משנה ח

ואמר שבעה כו' וכלל כל הן חמשה כמ"ש בספרי פרשת עקב וחרה אף כולו ונאמר שפך חרון אפי מה להלן חרון מחיה רעה ודבר אף כו' ומה כאן עצירת גשמים וגלות כולו אף כולו נמצא למידים כל מקום שנאמר חרון אף ה' מינים כו' ע"ש:

מקצתן כו'. כמ"ש (עמוס ד':ז') והמטרתי על עיר כו':

גמרו כו'. כמ"ש בפ"ב דשבת (ל"א) שנא' ציה גם חם יגזלו כו':

ושלא ליטול כו'. כמ"ש שם והפקדתי עליכם כו':

דבר כו'. כמ"ש אע"פ שד' מיתות כו':

חרב כו'. כמ"ש שם שנאמר והבאתי עליכם חרב כו' יען ובמשפטי מאסו:

משנה ט

חיה כו'. כמ"ש שני ואם באלה אל תקרי באלה אלא כו' וכתיב והשלחתי בכם את חית השדה כו' וכתיב וחללת ובחלול השם כתיב לא תחללו כו':

גלות כו'. כמ"ש שם כ"ו ונתתי את כו' ואתכם כו'. **בגלוי עריות** כתיב כי את כל כו' ולא תקיא כו'. **בשפיכות דמים** כתיב ולא תחניפו את הארץ אשר אתם יושבים בה כו'. **בהשמטת הארץ** כתיב אז תרצה הארץ כו'. עיין שם בפ"ב:

בארבעה פרקים. בשניהן בפירות שביעית ובמתנות עניים גוזל את העניים כמ"ש בשביעית (שמות) ואכלו אביוני עמך וכתיב (משלי כ"ב) אל תגזול דל כו' וקבע את כו':

משנה י

שלי שלך ושלך שלך חסיד. כמ"ש (איוב א':א') וסר מרע ותרן בממונו היה כו' שהיה כו':

שלי שלי ושלך כו'. שכל אוהב בצע נקרא רשע כמ"ש (איוב ג':י"ז) שם רשעים חדלו רוגז כו' אלו הרודפים אחר הבצע וכמ"ש (קהלת) כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם כו':

וי"א כו'. כמ"ש בחלק (צ"ט א') באו ונשכח כו' שנאמר פרץ נחל כו':

משנה יא

קשה לכעוס ונוח כו'. כמ"ש ארך אפים ורב חסד. לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא הרי שפניהם ממדות החסד. ונאמר (ירמיהו ג':י"ב) חסיד אני לא אפיל פני בכם ולא אטור לעולם:

נוח כו'. כמ"ש (סוטה) כל הכועס אפילו שכינה כו' שנאמר רשע בגובע אפו כו' הרי שנקרא רשע ונאמר (עמוס א':י"א) עברתו שמרה נצח:

משנה יג

יתן ויתנו כו'. כמ"ש גדול המעשה כו' שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום וכמ"ש (הושע ו') זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד. צדקה תרומם גוי וחסד כו' ועיין בפ"ק דב"ב:

לא יתן כו'. כמ"ש (ב"ב) כל המעלים כו' שנאמר עם לבבך בליעל כו':

משנה יד

הולך כו'. ר"ל הלימוד והמעשה הם שני דברים, וכמ"ש בספרי פ' עקב כי אם שמור כו' לעשותם, למד אדם תורה הרי בידו מצוה, למד ועשה אין למעלה הימנה, וכן עשה ולא למד לא למד ולא עשה כמ"ש בסוף כתובות אר"א ע"ה אינן חיים שנאמר כי טל אורות כו' מצאתי להן תקנה מן התורה ואתם הדבקים כיוצא כו':

משנה טו

ספוג כו'. כמ"ש (משלי כ"ז ז') נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק. **נופת** זהו נפה כמ"ש בספרי פ' עקב. **ונפש רעבה** זהו משפך **כל מר מתוק** זה משמרת כמ"ש (ישעי' ה') שמים מר למתוק:

משנה יז

זו מחלוקת הלל ושמאי. כמ"ש (במדב' ל"א) את והב בסופה כו':

משנה יח

כל המזכה כו'. כמ"ש סוף יומא שנאמר (תהלים י"ז) כי לא תעזוב כו':

וכל כו'. שנאמר אדם כו':

משנה יט

עין טובה כו'. שנאמר (בראשית י"ד) אם אקח כו' ונאמר (שם) הנה נא ידעתי כו' וכמ"ש בפ"ק דב"ב ונאמר (שם י"ח) אנכי עפר ואפר:

ושלשה כו'. כמ"ש (במדבר כ"ד) וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן כו' ונאמר (שם) מאן ה' לתתי להלוך עמכם. ונאמר שם אם יתן לי בלק כו' ועיין רש"י שם:

להנחיל כו'. כמ"ש (ישעיה) זרע אברהם אוהבי (שופטים ז') ואוהביו כצאת השמש כו' העלובין ואינן כו':

אנשי דמים כו'. כמ"ש (במדבר ל"א) הן הנה היו בדבר בלעם כו':

לא יחצו ימיהם. כמ"ש בפ' חלק ע"ש:

משנה כ

הוי עז כו'. כמ"ש (תהילים קי"ט:מ"ו) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש וע' טור ש"ע א"ח סימן א':

וקל כו'. כמ"ש (שמואל ב') מנשרים קלו מאריות גברו:

רץ כצבי כו'. כמ"ש (תהלים שם) חשתי ולא התמהמהתי כו' ונאמר אחרי ה' ילכו כארי כו' ונאמר (הושע ו':ג') נדעה נרדפה כו' חשבתי דרכי ואשיבה רגלי כו':

עז פנים כו'. כמ"ש (ישעי' ג') הכרת פניהם כו' אדר"נ:

ובושת פנים כו'. כמ"ש (שמות כ':י"ז) ובעבור תהיה יראתי על פניכם כו':

וכל שאין כו' ג' סימנים באומה זו כו' ביישנים כו'. **יהי רצון כו'**. ט"ס כאן וצ"ל בסוף הפרק כמ"ש למטה:

משנה כא

בן עשר כו'. **בן ט"ו כו'**. כמ"ש בפ"ק דחולין (כ' א') ומבן חמש ועשרים כו'

בן י"ג כו'. דאיש כתיב בעונשין ובכמה מצות ולא קטן, וי"ג נקרא איש שנאמר (בראשית ל"ד) ויקחו שמעון ולוי איש וגו' וי"ג שנה שהיה יעקב אצל לבן אחר הנשואין צא ג' עיבורין שכל א' ו' חדשים נגד זה שהה ח"י חדשים בדרך כמ"ש בספ"ק דמגילה:

בן כ' כו'. כמ"ש (במדבר א':י"ח) מבן עשרים ומעלה כל יוצא צבא כו':

בן שלשים. כמ"ש בלוים (שם) מבן שלשים:
בן ארבעים כו'. זכר לדבר א"ם לבינה תקרא:
בן חמשים כו'. כמ"ש ברפ"ב דחגיגה שר חמישים כו':
בן ששים כו'. כמ"ש (שמואל א') ולא יהיה זקן כו' והיינו פחות מס' כמ"ש בסוף מ"ק תבא בכלח כו' כעלות גדיש בעתו אלמא בן ס' הוא בעתו:
בן שבעים כו'. כמ"ש בדוד (מלכים א') וימת בשיבה טובה וכמ"ש (שמואל ב') בן שלשים שנה דוד במלכו וארבעים שנה מלך כו':
בן שמונים כו'. כמ"ש (תהלים צ') ואם בגבורות שמונים שנה:
בן תשעים כו'. דע"כ הוא בגבורות ולא יותר וכמ"ש (קהלת י"ב:ג') ביום שיזיעו שומרי הבית והתעותו אנשי החיל, וכמ"ש בס"פ כ"ג דשבת:
בן מאה כו'. כמ"ש (ישעיה מ"ה) הנער בן מאה שנה כו' לברכה:

משנה כב

הפך בה. כמ"ש (משלי ג') סלסלה כו'. וכמ"ש בפ"ב דמגילה לא ידעי רבנן כו':
והפך בה. כמ"ש (שם) דדיה ירווך וכמ"ש בפ"ב דעירובין מה הדד הזה כו':
ובה תחזי. כמ"ש (שם) ותורה אור וכמ"ש בפ"ג דסוטה (כ"א א') ועיין רש"י שם ד"ה הגיע כו' הגיע כו':
וסיב כו'. כמ"ש בסוף קידושין בזקנתו מהו אומר עוד ינובון בשיבה כו':
ובלה בה. כמ"ש בפ"ט דשבת אדם כי ימות באהל כו':
ומנה כו'. כמ"ש אל יליזו מעיניך נצור כו':
שאין כו'. כמ"ש (משלי י"ד) כל חפצים לא ישוו בה ואמרו אפילו מצות ומעשים טובים:

משנה כג

לפום כו'. כמ"ש שם בכל עצב יהיה מותר. (וכאן צ"ל **י"ר שיבנה כו'**, וכן בסוף תמיד, וכאן לפי שהוא כלל התורה משה קבל כו' ואין תורה בלא בית המקדש כמ"ש איכה א' מלכה ושריה בגוים אין תורה, אמר י"ר שיבנה כו' ותן כו' כמ"ש (ישעיה י"א) ומלאה הארץ דעה את ה'):

פרק ו

משנה ו

גדולה תורה יותר מן הכהונ' ומן המלכות שהמלכו' נקנית בשלשים מעלות והכהונה בכ"ד. הנה הל' מעלות של המלכות מפורשים בקרא (שמואל א ח':י"א) ואלו הן. **א'**

אשר ימלוך עליכם: **ב'**. את בניכם יקח: **ג'**. ושם לו במרכבתו: **ד'**. ופרשיו: **ה'**. ורצו לפני מרכבתו: **ו'**. ולשים לו שרי אלפים: **ז'** ושרי חמשים: **ח'**. ולחרוש חרישו: **ט'**. ולקצור קצירו: **י'** ולעשות כלי מלחמה: **י"א**. וכלי רכבו: **י"ב**. ואת בנותיכם יקח: **יג'**. לרקחות: **י"ד**. ולטבחות: **ט"ו**. ולאפות: **ט"ז**. ואת שדותיכם: **י"ז**. ואת כרמיכם: **י"ח**. וזיתיכם הטובים: **י"ט**. ונתן לעבדיו: **כ'**. וזרעכם: **כ"א**. וכרמיכם יעשור: **כ"ב**. ונתן לסריסיו: **כ"ג**. ולעבדיו: **כ"ד**. ואת עבדיכם: **כ"ה**. ואת שפחותיכם: **כ"ו**. ואת בחוריכם הטובים: **כ"ז**. את חמוריכם יקח: **כ"ח**. ועשה למלאכתו: **כ"ט**. צאנכם יעשור: **ל'**. ואתם תהיו לו לעבדים.

וכנגדן הם ל' מעלות במלך המפורשין במתניתין רפ"ב דסנהד' ואלו הן. **א'**. המלך לא דן: **ב'**. ולא דנין אותו: **ג'**. ולא מעיד: **ד'**. ולא מעידין אותו: **ה'**. לא חולץ: **ו'**. ולא חולצין לאשת: **ז'**. לא מייבם: **ח'**. ולא מייבמין לאשתו: **ט'**. ואין נושאין אלמנותו: **י'**. מת לו מת אינו יוצא כו': **י"א**. וכשמברין אותו כל כו' והוא מיסב על הדרגש: **י"ב**. ומוציא למלחמת הרשות ע"פ ב"ד של ע"א: **י"ג**. ופורץ לעשות לו דרך כו': **י"ד**. דרך המלך אין לו שיעור: **ט"ו**. וכל העם בוזזין ונותנין לפניו: **ט"ז**. והוא נוטל חלק בראש: **י"ז**. לא ירבה לו נשים כו': **י"ח**. לא ירבה לו סוסים: **י"ט**. וכסף וזהב לא ירבה לו: **כ'**. וכותב לו ס"ת לשמו: **כ"א**. יוצא למלחמה מוציאה עמו: **כ"ב**. נכנס מכניסה עמו: **כ"ג**. יושב בדין היא עמו: **כ"ד**. מיסב היא כנגדו: **כ"ה**. אין רוכבין על סוסו: **כ"ו**. ואין יושבין על כסאו: **כ"ז**. ואין משתמשין בשרביטו: **כ"ח**. ואין רואין אותו כשהוא מסתפר: **כ"ט**. ולא כשהוא ערום: **ל'**. ולא בבית המרחץ הרי שלשים מעלות של המלך ועיין בערוך.

והכהונה בכ"ד כלם מפורשים בקרא בפ' קרח והם י"ב במקדש וי"ב בגבולין וסימניך ז"ה יהיה לך כו' ושם מפורשים קדשי מקדש ואח"כ וזה לך תרומת מתנם כו' שם מפורשים י"ב שבגבולין. ואלו הן י"ב שבקדשי מקדש. **א'** מקדש הקדשים זה זבחי שלמי צבור שאין כל השלמים ק"ק אלא אלו ב' מן האש זה עור העולה שהיא כולה כליל לאישים. **ג' ד'**. כל קרבנם זה שתי הלחם ולחם הפנים שאין מקריבין מהם כלים אלא הם בעצמם קרבנם. **ה' ו'**. לכל מנחתם זו שירי מנחות ושירי מנחת העומר. **ז' ח'**. ולכל חטאתם אלו בשר של חטאת בהמה וחטאת העוף שאין למזבח אלא דמה. **ט' י'**. ולכל אשמם זו אשם ודאי ואשם תלוי. **י"א**. אשר ישיבו לי זה גזל הגר שהוא המושב לה'. **י"ב**. קדש קדשים זה לוג שמן של מצורע ונקרא קדש קדשים לפי שדם מצורע בא לפנים.

וזה לך תרומת מתנם כו' אלו י"ב שבגבולין. **א'**. חזה ושוק אף שהן במקדש מ"מ נחשבים לקדשי הגבול לפי שנאכלין בכל העיר. **ב'** תרומה. **ג'** תרומת מעשר. **ד'** ראשית הגז **ה'** חלה.**ו'** הוא מתנות הזרוע והלחיים והקיבה. **ז'** בכורים. **ח'** שדה אחוזה. **ט'** שדה

חרם. **י'** בכור אדם. **י"א** בכור בהמה טהורה. **י"ב** בכור בהמה טמאה. וכל אלה מרומזים בפסוקים. לכל תרומת מתנם לכל תנופת כו' אלו חזה ושוק שצריכין תנופה. כל חלב יצהר זו תרומה. וכל חלב תירוש זה תרומת מעשר. אשר יתנו זו מתנות זרוע והלחיים וקיבה וראשית הגז. לה' זו חלה שאסור באכילה עד שיפרישנה אבל תרומה אפילו פירש עדיין אינו ראוי לאכילה. בכור כל. זה בכורים. אשר בארצם זה שדה אחוזה. כל חרם. זה שדה חרם. כל פטר כו' ופדויו כו' אך בכור שור כו'.

וכנגדן יש כ"ד מעלות בכ"ג ואלו הן. **א.** אינו חייב על הוראה אא"כ הורה לבטל מקצת. **ב'** אינו חייב על טומאת מקדש. **ג'** אינו חייב על טומאת קדשיו. **ד'** שמביא פר על חטאת. **ה'** שמביא פר ביו"הכ. **ו'** שמביא עשירית האיפה. **ז'** שאין עבודת יה"כ כשר אלא בו. **ח'** מצוה על הבתולה. **ט'** ומוזהר על האלמנה שלא ישאנה. **י'** שאינו מטמא בקרוביו. **י"א** לא פורע. **י"ב** ולא פורם. **י"ג** מחזיר את הרוצח. י"ד מקריב אונן. **ט"ו** פרו קודם לפר העדה. **ט"ז** אינו חייב אלא על העלם דבר. **י"ז** אין דנין אותו אלא בב"ד של ע"א. **י"ח** אינו יוצא אחר המטה. **י"ט** כשמנחם אחרים כו' עיין פ"ב דסנהדרין. **כ'**. כשהוא מתנחם כו'. שם. **כ"א** וכשמברין אותו כו'. שם. **כ"ב** נוטל חלק בראש. **כ"ג** ומקריב חלק בראש. **כ"ד** ומשמש בשמונה בגדים. ומפורשים בפ' בתרא דהוריות ברייתא ומבוארים במתניתין גם כן י"א שם ב' בפ"א דיומא ג' בפ"ב דהוריות הרי ט"ז א' במתניתין פ"א דסנהדרין ד' בספ"ב שם והשאר בברייתא דהוריות שם ועיין בהוריות ט' א':

משנה ז

ותומכיה מאושר ואומר אורך ימים בימינה כו'. כ"ה הגירסא בברייתא דתנא דבי אליהו וחשיב בז' דרגין הראשון מצא אשה מצא טוב. ולכל בשרו כו' שני ביסוד שלישי ותומכיה בנו"ה. רביעי ארך ימים כו' בחו"ג. ה' כי לוית חן כו'. ת"ת ובינה המתפשט בו. ו' תתן כו' עטרת כו' בינה וכתר בסוד אקיה אשר אקיה. ז' כי ארך כו'. בחכמה:

משנה ח

הנוי כו'. **והחכמה** לא גרסינן כי בזה לא שייך נאה כי אין בור ירא חטא וכמו שלא חשיב מעשים טובים, וכן לא מביא פסוק ע"ז:

שנאמר כו'. מביא ראיה לשיבה ולהלן נאמר עטרת תפארת תמגנך כמ"ש במתני' הקודם ואומר עטרת כו' ראיה לבנים ולהלן נאמר עטרת כנ"ל וכן לכח שנאמר תפארת כו' והשיב' אינו הזקנה אלא השיבה עצמה ומביא ראיה על הזקנה שנאמר ונגד זקניו כבוד ולהלן נאמר בשמאלה עושר וכבוד כנ"ל ואע"ג שאריכת ימיו גם כן נאמר שם מ"מ הזקנה

עצמה שהוא הדר לא נאמר אבל הנוי ועושר והכבוד מפורש במתני' הנ"ל בשמאל' כו' תתן לראשך כו':

משנה י

חמישה קנינים. צ"ל ארבעה כמ"ש במכילתא ובגמ':

שמים וארץ מנין שנא' ברוך אברהם כו'. כצ"ל, וכל הישובים שכתבו המפרשים הם דוחקים גדולים, והאמת יורה דרכו.